

טביעת מטבעות בעכו

יהושע זלוטניק

חשיבותה של עכו ומעמדה הכלכלי נבעו מהנמל עמוק המים שבתחומה, מהחשובים בנמלי האזור. חשיבותו הייתה רבה במיוחד במסחר הימי בין מצרים וסוריה עקב הצורך למעגן לספינות בנמלי ביניים בין שתי הממלכות. נמל עכו נמצא בין נמל צור בצפון והנמלים דור, יפו, אשקלון ועזה בדרום. בתקופה הרומית הייתה חשיבותו כמו של נמל קיסריה. מיקום העיר בין מצרים לסוריה היה בעל חשיבות אסטרטגית, לפיכך מלכי האזור בכל התקופות ניסו לכבשה, בין היתר סנחריב מלך אשור.

בתקופה הפרסית הייתה עכו הפניקית שייכת לתחום ממלכת העיר צידון אשר בפניקיה ופרחה גם בתקופה זו. באותו הזמן נטבעו בצידון אובולים מכסף ובמחזור שימשו מטבעות זהב (*daric*) של דריוס – דרייוש וכן אובולים זעירים מכסף ממיטבעות מקומיות.

לנמל עכו היו יחסי מסחר עם אתונה בעת כיבושיו של אלכסנדר מוקדון, אשר עבר בה בראש צבאותיו במסעו דרומה בשנת 333 לפנה"ס. תושבי עכו פתחו את שערי העיר בפני אלכסנדר וקיבלו את פניו בברכה לבל יהרוס את עירם.

העיר פרוחה תחת שלטונו של אלכסנדר, שאף העניק לעכו זכות להפעיל מטבעה בעיר ולטבוע מטבע אוטונומי בשמו. כך הייתה עכו לעיר הראשונה בארץ ישראל שהותר לה לטבוע מטבעות כסף בינלאומיים כעיר וכאן מתחילה ההיסטוריה הארוכה שלה כמטבעה. מטבעות הכסף של אלכסנדר שנטבעו בעכו נושאים על גבם את זאוס, היושב על כיסא ומחזיק בידו צפור ומתחת לזרועו הכיתוב "עכו" בכתב פניקי. על פני המטבע דיוקנו של אלכסנדר מוקדון. בעקבות אלכסנדר מוקדון היגרו לעיר יוונים רבים בהם סוחרים וספנים.

כיבושיו של אלכסנדר מוקדון הביאו לשינוי מוניטרי בכך שמטבעות הכסף שטבע דחקו מהמחזור את מטבעות אתונה, פרס וצידון. מטבעותיו שימשו כ"דולרים" של התקופה בכל המרחב, הן בשימוש אוכלוסיות עכו וארץ ישראל, בסחר האזורי ויתכן שגם בסחר הבינלאומי (אולם לא הצלחתי לגלות נתונים על מטבעות אלכסנדר מטביעת עכו, אם בכלל התגלו בארצות אחרות). עכו כעיר נמל ראשית, הייתה מעורבת בסחר הבינלאומי של המרחב. מטבעות רבים מזהב, כסף וברונזה נטבעו בעכו בתקופת אלכסנדר הגדול ואף לאחר מותו.

לאחר מות אלכסנדר והמאבקים בין יורשיו, שלטו בעכו התלמיים. המלך תלמי השני פילאדלפוס (285–246 לפנה"ס) קבע את שמה של עכו "פתולמאיס" על שמו, שם שהשתמר עד סוף התקופה הביזאנטית, ועל המטבעות עד שנת 256 לספירה. הוא מלך ממצרים בירתו גם על ארץ ישראל, העיר הפכה לבירת מחוז וחשיבותה עלתה. מונגרמה המורכבת מאותיות שם העיר "פתולמאיס" מופיע על המטבעות שנטבעו בעיר בתקופה זו: ΠΤ.

טטרדרכמה מימי תלמי הג' מטביעת עכו

אותו תלמי טבע מטבעות כסף בעיר החל משנת 253 לפנה"ס. על פני המטבע מופיע דיוקנו של המלך תלמי הראשון, בצידה השני כתובת ביוונית "המלך תלמי" ונשר מצרי עומד על ברק, הנותנים את הסמכות והתוקף למטבע. פעולת הטביעה הייתה כפופה ישירות לממלכה התלמית. יש לציין שהתלמיים הנהיגו בכל מקומות שלטונם אזור מוניטרי סגור בעל תקן ומשקל שונה מאשר באזורים אחרים, כולל מטבעות הכסף. טביעת מטבעות עכו התלמית נמשכה עד וכולל ימי תלמי הה'.

לאחר קרב פניאס בשנת 200 לפנה"ס, עברה השליטה בעיר עכו לממלכה הסלווקית תחת שלטון המלך אנטיוכוס השלישי שטבע מטבעות ברונזה בעיר. בתקופה זו שימשו גם מטבעות סלווקיים מלכותיים שנטבעו באנטיוכיה כהילך חוקי בעיר. סלווקוס הד' המשיך לטבוע בעכו ואילו יורשו — אנטיוכוס הד' אפיפנס שבזמנו פרץ מרד החשמונאים, טבע בעכו כמויות גדולות של מטבעות קטנים מברונזה וכן מטבעות מכסף. למעשה היה זה סוג של טביעה אוטונומית.

מטבע מימי אנטיוכוס הד'

בנוסף לטביעת מטבעות סלווקיים באנטיוכיה כאמור, טבעו הסלווקים באמצע המאה הב' לפנה"ס מטבעות אוטונומיים: ברונזה וכסף עם דיוקן המלך גם ביתר ערי הנמל בארץ ישראל, ביפו, באשקלון ובעזה. מטבעות עכו נשאו את הכתובת "של האנטיוכיים אשר בפתולימאיים". הסלווקים הנהיגו בטביעת המטבעות את המשקל הפניקי, שהיה המשכו של שיטת המשקל התלמית. בממלכה הסלווקית היו שני אזורים מוניטריים, האחד לפי משקל המטבע האתונאי, והשני לפי משקל המטבע הפניקי. היו מקרים שטבעו בעכו גם מטבעות במשקל אתונאי. מאחר ועכו ככל הנראה הייתה בירת מחוז, טבעה מטבעות גם עבור אזורים סלווקיים הממוקמים צפונית לה תוך שמוש במשקל אתונאי והתגלו ממצאים נומיסמטים המעידים על כך.

טטרדרכמה במשקל אתונאי מימי אנטיוכוס הח'

רוב המטבעות הסלווקים שנטבעו בעכו היו של המלכים הסלווקים אנטיוכוס הד', דמטריוס הב', אנטיוכוס הח' ואנטיוכוס הי"ב. לקראת סוף התקופה הסלווקית, כאשר החלה התפוררות הממלכה ונחלש השלטון המרכזי, גברה החתירה לעצמאות באזורים שונים בממלכה, כולל בצפון הארץ ואז התעצמה הטביעה האוטונומית בעכו, משנת 132 לפנה"ס, תוך ניצול המצב הפוליטי של הממלכה.

הממלכה הסלווקית ירדה בהדרגה מן הבמה הפוליטית ואת מקומה תפסו הרומאים, אשר בתקופתם הייתה עכו עיר נמל גדולה, בעלת סמכויות אוטונומיות. דרכה עברו הקשרים הימיים בין ארץ ישראל ורומא. תושביה היו פניקים ויוונים. העיר טבעה מטבעות רבים, מברונזה וכתובתיהם ביוונית. יוליוס קיסר ביקר בה בשנת 47 לפנה"ס. על מטבעות מתקופת אוגוסטוס מופיע לעיתים השם הקדום עכו כ-AKH

הרומאים החליטו לשנות את מעמדה והפכו את העיר לקולוניה (מושבה). קלאודיוס ייסד את העיר מחדש ושיפץ את נמלה, תושביה הפכו במעמדם לאזרחי רומא וזכו להטבות של פטור ממסים. מטבעות מסוג חדש נטבעו בעיר בשפה הלטינית, כאשר באזור הכתובות על המטבעות היו בעיקר ביוונית.

לדוגמא, אחד המטבעות מימי הקיסר נירון לכבוד יסוד עכו הרומאית-פתולימאית וגבולותיה, משנת 53 לסה"נ בקירוב מראה את הקיסר חורש את גבולות העיר במחרשה רתומה לצמד שוורים בטקס הנקרא בלטינית POMERIUM - סמל ליסוד קולוניה חדשה. על המטבע הכתובת COLONIA PTOLEMAIS. הטבלאות שבמוטות-נסים נושאות את מספרי ארבעת הלגיונות הרומאים שחנו בארץ ישראל: 3, 6, 10, 12. לגיונות אלה נזכרים אצל יוספוס פלביוס, והם פעלו בימי מרד היהודים בגליל בשנים 66-68 לספירה. מקימי הקולוניה היו חיילי לגיונות משוחררים שגרו בקולוניה שהוקמה בעכו.

המטבע לציון ייסוד הקולוניה פתולמאס, מימי נירון קיסר

עם פרוץ מרד היהודים נגד הרומאים, לפי יוספוס פלביוס, רצחו תושביה היוונים של עכו כאלפיים יהודים. העיר שמשה בסיס לגיונות הרומאים שהובאו כדי לדכא את מרד היהודים בגליל בשנים 66–68 לספירה. לאחר שדיכאו את היהודים חגגו הרומאים את ניצחונם בעכו. בעת המרד חל גידול בטביעת מטבעות בעכו ובערים נוספות. אפשר שמאחר והגיעו מספר לגיונות רומיים היה צורך בכספים רבים למימון אחזקתם, דבר שהצריך שימוש רב יותר במטבעות. הרומאים ניצלו את הטביעה המקומית של מטבעות ערים לשימושם.

מטבע מימי הקיסר טריאנוס עם שם הקולוניה

אדריאנוס הקים מחדש את תחום הקולוניה עכו-פתולמאס, וטבע "מטבע מייסד" דומה שאינו מתוארך. על גב המטבע תיאור יסודה המחודש של תחומי עכו בטקס POMERIUM לקביעת גבולות הקולוניה על ידי הקיסר אדריאנוס, המתואר חורש את הגבולות כשברקע נסי (דגל) ארבעה לגיונות רומיים שפעלו בארץ בעת שלטונו. הדבר מעיד על הרחבת תחום הקולוניה או על העתקת מקומה לחלק אחר של העיר, כגון הרחבת אזור הנמל, או הרחבת השטחים הציבוריים. המטבע נטבע בתקופת מרד בר כוכבא, בשנים 132–135 לספירה. במקביל טבע אדריאנוס מטבע זהה באליה קפיטולינה (ירושלים) במספר דגמים, המתארים את טקס היסוד מחדש של הקולוניה אליה קפיטולינה על חורבות ירושלים. כמו כן באותה עת הנפיק אדריאנוס את מטבע לציון ייסוד העיר קיסריה.

בתקופה הרומית נטבעו בעכו מטבעות רבים, בהם מטבעות עם דגמים מיוחדים. בשמו של אלגבלוס נטבעו בעיר שלושה מטבעות מעניינים ביותר: על האחד נראית מצודת העיר על האקרופוליס, בשנייה נראה נמלה מצד הים וספינה בתוכו - מטבע ייחודית המראה נמל בארץ ישראל. במטבע שלישי נראה לגל המזלות. על פני מטבעות אלה דמות הקיסר אלגבלוס.

רוב המטבעות שהרומאים טבעו בעכו היו מברונזה אך נטבעו לתקופה קצרה גם מטבעות כסף פרובינקיאליות כגון מטבע של קרקלה-טטרדרכמה המסמל את חשיבותה היחסית של עכו. על פני המטבע ראש הקיסר, בצד השני עיט.

טטרדרכמה מימי קרקלה. סימן המיטבעה של עכו: כובעי הדיוסקורי

לא ברור אם טביעת מטבעות עירוניים היה תחת פקוח הרומאים או לפי שיקול שלטונות העיר. יש לציין שטביעת מטבעות כסף הוגבלה בכמות הכסף שברשות המנפיק, להבדיל ממטבעות הברונזה שטביעת יתר הייתה עלולה להוריד מערכם ועל ידי כך להורדת כוח הקניה שלהם.

באמצע המאה השלישית, בימי הקיסר גליאנוס, וליתר דיוק בשנת 256 לספירה, פסקה טביעת מטבעות בעיר עכו שהיתה העיר האחרונה לטבוע מטבעות עירוניים. אז נכנסו למחזור מטבעות הכסף הירוד מסוג אנטוניניאני (*antoniniani*). בתקופה הביזנטית לא נטבעו בעכו מטבעות.

עכו נכנעה למוסלמים בשנת 636 לספירה והח'ליף הראשון מבית אומייה - מעוויה, בנה במספנות (שנשארו בעכו מימי הביזנטים), צי לכיבוש קפריסין ולצורך מסעות בצפון אפריקה. במאה הטי' שלט בעכו אבן-טולון, בנה את הנמל אותו כבשו הצלבנים, וששרידיו קיימים עד היום. מטבעות ברונזה נטבעו בעכו בתקופה האומיית והעבאסית. במאה הי"א נטבע בעכו מטבע זהב בערך דינר בימי הח'ליפים הפטימים. במטבע זה מובא שם הח'ליף "אבו אל קאסם אחמד אלמסתעלי באללה". מטבעות הכסף שטבעו המוסלמים בעכו היו בערכים של דירהם וחצי דירהם. בתקופת השלטון האיסלמי חזר השם עכו להופיע על מטבעותיה.

לאחר שהצלבנים השתלטו על ארץ ישראל בשנת 1099, נכבשה עכו בשנת 1104 על ידי בלדוין הראשון. העיר היתה חשובה במהלך כל שלטונם של הצלבנים בארץ, בוצרה בחומות ומגדלים ונקראה בשם "אכון" (*Accon*). בשנת 1187 נפלה העיר בידי צבאות צלאח א דין. בשנת 1191 נכבשה העיר מחדש בידי ריצ'רד לב ארי ופיליפ מלך צרפת והיתה לבירת ממלכת הצלבנים במשך כ-100 שנים עד שנת 1291, מאחר וירושלים לא היתה יותר תחת שלטונם. העיר היתה מחולקת לרובעים, לפי ערי מקור הצלבנים וכן אזורים בשליטת המסדרים כגון הטמפלרים. מספר תושביה הגיע ל-50 אלף. הייתה עיר נמל חשובה ובה מרכז מסחרי כלכלי, דרכו עברו קשרי הצלבנים עם ארצות אירופה. מיד לאחר מסע הצלב השלישי (1191) טבעו הצלבנים כמויות גדולות של מטבעות ברונזה בעכו עם הכתובת ACCON,

העיר עכו טבעה בתקופת הצלבנים בעיקר 2 סוגים של מטבעות, הסוג האחד הוא מטבעות חיקוי למטבעות מוסלמיים, ובהם מטבע זהב. הסוג השני הוא מטיפוס מטבעות מערב אירופאיים כמו דינר כסף דקיק מכסף סיגים (בילון). על רוב המטבעות מופיעים במקום סמלי ירושלים כגון כנסיית הקבר ומגדל דוד, פרח שושן או חבצלת - שהם סמלה המלכותי של צרפת, ה- FLEUR DE LYS.

חיקוי צלבני של דינר פטימי

בהתייחס לסוג של מטבעות חיקוי מזהב וכסף, מאחר וכלכלת הצלבנים כללה גם את האוכלוסייה המקומית המוסלמית, לשם נוחיות המסחר והפעילות הכלכלית ההדדית בין שתי האוכלוסיות, טבעו הצלבנים בעכו את הסוג הראשון כאמור, מטבעות זהב שנקראו בזנט שהם למעשה חיקוי מטבעות זהב מהתקופה הפאטימית ונשאו על פניהם כתובות בערבית. מטבעות אלה חיקו למעשה את דינרי הזהב של הח'ליף אלעמיר מהמאה ה-12 והם שימשו במסחר עבור עסקות גדולות עד שהעיר נכבשה ע"י המוסלמים. הכתובות הערבית על מטבעות אלה הייתה "אין אללה מבלעדי אללה, מוחמד שליח האל", אך לאחר ביקור נציג האפיפיור בעכו, שטען נגד הנוסח המוטבע על המטבע, נטבעו במקומם מטבעות שנשאו כתובת בערבית "האב, הבן ורוח הקודש" בנוסף לצלב על פני המטבע. מטבעות אלה נטבעו גם בירושלים במאה הי"ב. הסוחרים הצלבניים המקומיים בעכו שמוצאם מוונציה, פיזה, גנואה, אשר גרו ברובעים בעכו, נהגו במקביל לשליטים הצלבנים המקומיים לטבוע מטבעות ואסימונים מעופרת, כדי לשלם באמצעותם לאוכלוסייה המקומית עבור סחורות ושירותים.

בשנת 1291 לכד את העיר אל מלך אל-אשרף, סולטן הממלוכים. אז נסתיימה טביעת מטבעות בעכו. כמו כן חדלה העיר מלהתקיים ב-500 השנים הבאות.